

O'ZBEKISTONDA EKSTREMAL TURIZMNI RIVOJLANTIRISH

G'ulomqodirova Mamura

Qo'qon Universiteti o'qituvchisi

mamurakokanduniversity@gmail.com

Valiyeva Layloxon Obidjon qizi

Qo'qon Universiteti talabasi

laylovaliyeva59@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-sentabr 2024-yil

Tasdiqlandi: 26-sentabr 2024-yil

Jurnal soni: 12

Maqola raqami: 19

DOI:

<https://doi.org/10.54613/ku.v12i.996>

KALIT SO'ZLAR / КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА /

KEYWORDS

turizm, ekstremal, turist, sayohlik, alpinizm, rafting, adrenalin, sayohat, jihozlar

ANNOTATSIIYA / АННОТАЦИЯ / ANNOTATION

Ushbu maqolada biz yurtimizda ekstremal turizmning bugungi holati, uning mamlakat iqtisodiyoti uchun ahamiyati va rivojlanishini qo'llab quvvatlash uchun hal qilish kerak bo'lgan vazifalar haqida takliflar berib o'tamiz. Maqola O'zbekistonda ekstremal turizmni rivojlantirish. Uning sarguzasht, sayohatlarini rivojlantirish va mamlakat uchun iqtisodiy foyda olish imkoniyatlarini yoritib beradi. Yoshlar orasida keng tarqalgan ekstremal turizm turlari va uni yurtimiz bo'ylab keng yoyish haqida so'z boradi va u mualliflar xulosasi bilan yakunlanadi.

Kirish: So'nggi yillarda mamlakatimizda sport, ekstremal va dam olish turini rivojlantirish bo'yicha sezilarli islohotlar amalga oshirildi. Shunga qaramay, zamonaviy talablar va qo'llab-quvvatlashni talab qiladigan bir qator yo'nalishtirish mavjud. Paraplanizm, deltaplanerizm, aeronavtika, kichik aviatsiya, tog' turizmi, veloturizm, skyrunning, mototurizm va avtoturizm shular jumlasidandir. Ekstremal turizm — bu xavf bilan bog'liq sayohat va faol dam olish turidir. U yigirmanchi asrning boshlarida, parashyutda sakrash, toqqa chiqish, rafting va boshqa ko'plab xavfli o'yin-kulgilar keng tarqalganda rivojlana boshladi. Agar kengroq nazar tashlasangiz, Magellan, Kolomb, Marko Polo, Jeyms Kuk kabi uzoq asrlarning ko'plab sayohatchilari shunchaki ekstremal sayyohlar bo'lgan.

Ekstremal turizm hozirgi shaklda 2-3 o'n yillik davomida mavjud. Yerning deyarli butun hududi o'rganilganiga qaramay, romantik va adrenalinli sevuvchilar yangi sirlil burchaklarni topishda davom etmoqda. Ekstremal turizm nafaqat yaxshi jismoniy tayyorgarlikni, balki jasorat, matonat va qat'iyatni ham talab qiladi. Bunday fazilatlariga ega bo'lganlar kuchli hislar, jonli hissiyotlar, yorqin taassurotlar va adrenalin hissini olishadi.

Ekstremal dam olishning deyarli har bir turi ma'lum mahorat, tajriba va tayyorgarlikni talab qiladi. Ekstremal turizm xususiyatlaridan biri uskunalar va ish kiyimlarining yuqori narxidir. Odatda, turistlar bunday zavqli adrenalin uchun pul tejamaydi, chunki sog'liq va hayot ba'zan ma'lum bir jihozlarning sifatiga bog'liqdir. Hozirda sport va ekstremal turizm eng ommabop va rivojlanayotgan sohalaridan biri bo'lib, ko'proq yoshlarni jalb qiladi. Ushbu sohada yetakchi davlatlar qatoriga AQSH, Fransiya, Italiya va Germaniya kiradi.

O'zbekiston turizmning bir tarmog'i bilan cheklanmasligi va dunyo mamlakatlaridan andoza olgan holda rivojlanishi kerak. Birinchi o'rinda ichki turistlar oqimini yanada jadallashtirish, ularni qulay sharoitlar bilan ta'minlash, tog' yon bag'irlarida dam olish joylari va sanatoriyalar tashkil qilish zarur. Hozirda mamlakatimizda tashrif buyuradigan turistlarning ko'pchiligini 50 yoshdan oshganlar tashkil etadi.

Ekstremal turizm ko'plab Yevropa davlatlarida rivojlangan va keng tarqalayotgan turizmning turi. Hozirda ekstremal turizmning o'nlab, balki yuzlab turlari mavjud bo'lib, ulardan eng ko'p tarqalgani alpinizm, kayak, sho'ng'ish, rafting, paragliding va tog' turizmidir. Ekstremal turizmning ekzotik turlari ham mavjud. Bu soha sayyohlik biznesining istiqbolli turlaridan biri bo'lib, ko'proq odamlarni o'ziga jalb etadi. Ekstremal turizm uchun o'rganilmagan yangi joylar paydo bo'layotgani va turizmning yangi turlari rivojlanayotgani bunga dalildir. Har bir ekstremal turizm turi ma'lum malaka, tegishli jihozlar, tajriba va yuqori professionallikni talab qiladi.

Adabiyotlar Tahlili:

1. "Bridging the Gap for Destination Extreme Sports: A Model of Sports Tourism Customer Experience" (Klaus, P. & Maklan, S.) Ushbu tadqiqot tog' velosipedining ekstremal sport lageri misolida sport turizmi mijozlari tajribasining kontseptual modelini taklif qiladi. Mijoz tajribasi besh o'lchovni o'z ichiga olgan uch o'lchovli ramka sifatida aniqlanadi: hedonik zavq, shaxsiy rivojlanish, ijtimoiy o'zaro ta'sir, samaradorlik va syurreal tuyg'u. Tadqiqot davomida 89 yarim tizimli intervyu o'tkazilib, hedonik zavq va shaxsiy rivojlanish mijozlar tomonidan qadrlanadigan asosiy tajribalar sifatida ajratilgan. Ijtimoiy shovqin asosiy tajribani osonlashtiradi, samaradorlik esa tajribani ta'minlaydi. Tahlil jarayonida ijtimoiy fanlar va marketing o'rtasidagi bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan tadqiqotlar muhokama qilinadi.

2. Ekstremal turizm sohasida tajribalarni yanada chuqurroq o'rganish uchun turli tadqiqotlar va nazariy asoslar mavjud. Klaus va Maklan (2023) tomonidan taqdim etilgan "Bridging the Gap for Destination Extreme Sports" nomli tadqiqotda tog' velosipedining ekstremal sport lageri misolida sport turizmi mijozlari tajribasining kontseptual modeli ishlab chiqilgan. Tadqiqotda mijoz tajribasi besh o'lchovdan iborat: hedonik zavq, shaxsiy rivojlanish, ijtimoiy o'zaro ta'sir, samaradorlik va syurreal tuyg'u. Bu o'lchovlar ekstremal turizmning muhim omillar sifatida ta'kidlanadi va tadqiqot davomida olingan natijalar ko'rsatadiki, hedonik zavq va shaxsiy rivojlanish mijozlar tomonidan qadrlanadigan asosiy tajribalardir.

3. Bu fikr, Daniel F. Burton va Robin A. Ward (2014) tomonidan yozilgan "Adventure Tourism Management" asarida ham tasdiqlanadi. Ular ekstremal turizmning nazariy va amaliy jihatlarini batafsil ko'rib chiqadilar, bu esa mijoz tajribasini shakllantirishda turar-joylar, marketing strategiyalari va xavfsizlik masalalarining o'rnini ochib beradi. Ekstremal turizm ko'pincha yuqori darajadagi xavf va tajribani talab qilganligi sababli, ushbu jihatlar har qanday muvaffaqiyatli loyiha uchun zarurdir.

4. "Adventure Tourism Management" (2014) by Daniel F. Burton and Robin A. Ward: Bu asar ekstremal turizmning nazariy va amaliy jihatlarini yoritadi, turar-joylar, mijozlar va marketing strategiyalari haqida batafsil ma'lumot beradi. Ekstremal turizm odatda yuqori darajadagi xavf va tajribani o'z ichiga oladi, bu esa qiziqarli va cheklangan sharoitlarda faoliyat yuritishni talab qiladi.

5. "Tourism Management" (2018) by David Weaver and Laura Lawton: Ushbu tadqiqot ekstremal turizmni boshqarish, infratuzilma, marketing strategiyalari va xavfsizlik masalalarini ko'rib chiqadi. Ekstremal turizmni rivojlantirish uchun to'g'ri infratuzilma, tajribali personal va xavfsizlikni ta'minlash muhimdir. Marketing strategiyalari ham muhim rol o'ynaydi, chunki ekstremal turizmni targ'ib qilishda maxsus yondashuvlar talab qilinadi.

Tadqiqot Metodologiyasi:

Maqolada ilmiy abstraksiya, tahlil va sintez, induksiya va deduksiya metodlari qo'llangan. Tadqiqot davomida iqtisodiy jarayonlar va hodisalarni umumlashtirish, shuningdek, muayyan xulosalar chiqarish uchun ilmiy abstraksiya metodi ishlatilgan. Bu metod yordamida tadqiqot obyektini haqida umumiy tasavvur hosil qilinib, uning asosiy xususiyatlari ajratib olindi. Tadqiqot ma'lumotlari rasmiy manbalardan olingan bo'lib, ma'lumotlar yig'ish jarayonida ikkilamchi ma'lumotlar bazasidan foydalandik. Asosan so'nggi o'n yillik xorijiy adabiyotlar ko'rib chiqildi.

Tadqiqot Natijalari:

O'zbekiston ekstremal turistik resurs va imkoniyatlarga juda boy. Turoperatorlik firmalari tomonidan "Toshkent-Chorvoq-Toshkent", "Toshkent-Bildirsoy-Chimyon-Toshkent", "Toshkent-Zomin-Toshkent", "Toshkent-Aydarko'l-Toshkent" kabi marshrutlarda o'tkazilgan ekstremal turlar, cho'l hududlardagi tuyada sayr qilish kabi faoliyatlar, nafaqat O'zbekiston, balki butun dunyo turistlarining e'tiborini jalb qilmoqda. Tahlillarga ko'ra, ekstremal turizm xizmatlarini ko'rsatayotgan turoperatorlar asosan Chimyon-Chorvoq rekreatsiya zonasi doirasida faoliyat yuritmoqda.

Biroq, Qoraqalpog'istonning Orol dengizining qurigan tubi, Ustyurt platosi va boshqa noyob joylar bo'ylab majmual ekoturizm tashkil etish to'liq yo'lga qo'yilmagan. So'nggi yillarda Qoraqalpog'istonda ekstremal turizmning ilmiy va metodologik asoslarini ochib berishga qaratilgan tadqiqotlar olib borilmoqda. Bu boradagi tahlillar, ekstremal turizm yo'nalishida tabiatni yaxshi biladigan va zarur bo'lganda birinchi tibbiy yordam ko'rsatish malakasiga ega kadrlarni tayyorlash dolzarbligini ko'rsatmoqda.

O'zbekiston ekstremal turizmni rivojlantirishda juda ko'p imkoniyatlarga ega. Misol sifatida 2019-yilning 1-3 mart kunlari Toshkent viloyatining Bo'stonliq tumani, Chimyon hududida o'tkazilgan ChimyonExtremal-2019 festivali, qishki sport turlarini rivojlantirishga qaratilgan. Festival doirasida sport musobaqalari o'tkazildi va bu sohada katta qiziqish mavjud.

O'zbekiston o'zining boy madaniyati, tarixi va go'zal tabiati bilan ko'plab turistlarning qiziqishini tortmoqda. Quyidagi jadvalda so'ngi yillarda O'zbekistonga tashrif buyurgan sayyohlar soni bilan tanishishimiz mumkin. O'zbekistonning ko'plab shaharlarida, masalan, Samarqand, Buxoro va Xiva kabi tarixiy joylarda, shuningdek, go'zal tabiat manzaralarida qiziqarli sarguzashtlar va ekstremal turizm imkoniyatlari mavjud.

1- jadval: 2022- yilda O'zbekistonga tashrif buyurgan sayyohlar

Mamlakat	2022 yilda O'zbekistonga kelgan sayyohlar soni
Qozog'iston	1 551 100
Tojikiston	1 447 800
Qirg'iziston	1 356 900
Rossiya	567,700
Turkiya	75 600
Janubiy Koreya	19 900
Germaniya	17 700
Hindiston	16 800
AQSh	13100
Fransiya	11 000
Buyuk Britaniya	10 500
Ozarbayjon	10 400
Italiya	8800
Ispaniya	6300
Xitoy	5400

1-Jadval Tahlili:

Jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, 2022-yilda O'zbekistonga xorijiy mehmonlarning asosiy qismi qo'shni uchta davlat – Qozog'iston , Tojikiston va Qirg'izistondan kelgan . 2022-yilda O'zbekistonga rossiyalik sayyohlar soni 567,7 ming nafarni tashkil etdi, bu 2021-yilga nisbatan 200 foizga ko'pdir. Nemis sayyohlari

Evropa Ittifoqining istalgan davlatidan tashrif buyuruvchilarning eng ko'p sonini tashkil etdi. 2022-yilda O'zbekistonga kelgan xorijiy mehmonlarning asosiy qismi qo'shni davlatlardan keladi, bu esa mamlakatimiz turizm salohiyatini oshirish uchun imkoniyatlarni yaratadi.

2- jadval:So'ngi yillarda O'zbekistonga tashrif buyurgan sayyohlar soni

Yil	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Sayyohlar soni (million)	2.7	5.3	6.7	1.5	1.9	5.2	6.6

2023-yilda O'zbekistonga jami 6,6 million sayyoh tashrif buyurdi . Global pandemiya xalqaro turizmni to'xtatib qo'ygani sababli, 2019-2022 yillarda O'zbekistonga tashrif buyurgan sayyohlar soni sezilarli darajada kamayganini ko'rishimiz mumkin. Turizmdan tushgan daromad 2019-yilda 1,679 milliard dollarni tashkil qildi. COVID global turizmni to'xtatib qo'ygani sababli 2020 yilda O'zbekistonda turizmdan tushgan daromad 74 foizga qisqardi. Daromad 2021-yilda 679 million dollarga qaytdi – o'tgan yilga nisbatan 72 foizga ko'p. 2021-yilda O'zbekiston turizmdan tushgan daromad yalpi ichki mahsulotga nisbatan 0,98 foizni tashkil etdi.

O'zbekiston turizmidan tushgan daromad har yili o'zgarib turadi. Masalan, 2022-yilda O'zbekiston turizmidan tushgan daromad 1,3 milliard dollar atrofida bo'lgan. Bu ko'rsatkich pandemiyadan keyin turizm sohasining tiklanish jarayonini aks ettiradi.

Daromadlarning oshishi, asosan, xorijiy sayyohlar sonining ko'payishi, turizm xizmatlari narxlarining o'sishi va yangi turistik yo'nalishlarning rivojlanishi bilan bog'liq. O'zbekistonning boy tarixiy merosi, go'zal tabiati va ekoturizm imkoniyatlari turistlarni jalb qiladi va shu orqali iqtisodiy foyda keltiradi.

Bundan tashqari, turizm sohasida kadrlarni tayyorlash, infratuzilmani yaxshilash va xizmat ko'rsatish sifatini oshirish orqali bu daromadni yanada oshirish imkoniyatlari mavjud.

Ekstremal turizmning asosiy yo'nalishlari:

1. **Tog' chang'isi sporti:** O'zbekistonning janubiy-sharqidagi tog'lar, jumladan Katta Chimyon, chang'i sporti uchun juda mos keladi.

2. **Alpinizm va qoyaga chiqish:** O'zbekistonning keng tog' tizmalari, masalan, G'arbiy Tyan-shan, alpinizm va qoyaga chiqish uchun qulaydir.

3. **Paraplanerizm:** Toshkentdan 60 km uzoqlikda joylashgan Chorvoq suv ombori paraplanerizm uchun ideal joydir.

4. **Safari turlar:** Qizilqum cho'li yoki Ustyurt platosida sayohat qilish uchun jipping yoki mototurlar juda mos keladi.

5. **Bayking va velosport:** O'zbekistondagi velopoyga sharqona mehmondo'stlik va ekzotikaga boy.

Xulosa va Takliflar

O'zbekiston ekstremal turizm uchun juda katta imkoniyatlarga ega, ammo bu sohada hali ko'p ishlar amalga oshirilishi zarur. Yosh turistlarni jalb qilish maqsadida sport va ekstremal turizmni rivojlantirish, kamchiliklarni bartaraf etish va qulay sharoitlar yaratish muhimdir. Kadrlar tayyorlash masalasiga ham e'tibor qaratish lozim.

2022-yilda O'zbekistonga kelgan sayyohlar soni ko'rsatkichlariga ko'ra, xorijiy mehmonlarning ko'pchiligi qo'shni davlatlardan keladi. Ekstremal turizmning rivojlanishi bilan O'zbekiston hayajon va sarguzasht izlovchilar uchun eng mashhur manzilga aylanishi mumkin.

O'zbekiston ekstremal turizm sohasida juda katta imkoniyatlarga ega bo'lishiga qaramay, bu yo'nalishda hali ko'p ishlar amalga oshirilishi zarur. Ekstremal turizm, nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va madaniy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. Yoshlarni sport va ekstremal sayohat bilan shug'ullanishga jalb etish, ularning jismoniy va ruhiy salomatligini yaxshilashga yordam beradi.

Takliflar:

Infratuzilmani rivojlantirish: Ekstremal turizm uchun qulay infratuzilma yaratish zarur. Bu, mehmonxonalar, turar joylar va transport tizimini yaxshilashni o'z ichiga oladi. Maxsus ekstremal turizm markazlari tashkil etish va ularni qulay sharoitlar bilan ta'minlash muhimdir.

Marketing strategiyalarini kuchaytirish: O'zbekistonning ekstremal turizm salohiyatini targ'ib qilish maqsadida, xalqaro darajada marketing kampaniyalarini o'tkazish kerak. Ijtimoiy

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Андреева Ю. Ю. Наиболее популярные виды спортивного и экстремального туризма. Обзор // Современные проблемы сервиса и туризма. — 2009. — № 1. — С. 47—53.

2. V.D. Ivanov, A.V. Golubkov – "EXTREME TOURISM AS A NEW DIRECTION" Physical Culture. Sport. Tourism. Motor Recreation. 2019. Vol. 4, no. 2

3. "Bridging the Gap for Destination Extreme Sports: A Model of Sports Tourism Customer Experience" (Klaus, P. & Maklan, S.)

4. "Adventure Tourism Management" (2014) by Daniel F. Burton and Robin A. Ward

5. Djurayevna R.M. et al Development Prospects for Digital Economy Development in Uzbekistan // Academic Journal of Digital Economics and Stability. – 2021. – C. 58-64

tarmoqlar, turizm ko'rgazmalari va festivalarda ishtirok etish orqali mamlakatimizni ko'proq tanitish mumkin.

Kadrlarni tayyorlash: Ekstremal turizm sohasida malakali mutaxassislar tayyorlash muhimdir. Bu o'qituvchilar, turoperatorlar va xavfsizlik bo'yicha mutaxassislarni o'z ichiga oladi. Oliy ta'lim muassasalarida ekstremal turizmga oid maxsus kurslar va dasturlar yaratish zarur.

Ekoturizm va barqaror rivojlanish: Ekstremal turizm faoliyatlarida tabiatga zarar yetkazmaslikni ta'minlash maqsadida, ekoturizmni rivojlantirish zarur. Tabiatni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishni qo'llab-quvvatlash uchun ekologik standartlar va qoidalarni joriy etish kerak.

Mahalliy aholini jalb qilish: Ekstremal turizm faoliyatlarida mahalliy aholini jalb qilish orqali ularning iqtisodiy ahvolini yaxshilash mumkin. Mahalliy ko'nikmalardan foydalanish, madaniy merosni namoyish etish va turizm xizmatlarida mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash orqali bu yo'nalishda rivojlanish mumkin.

Tadqiqot va rivojlanish: Ekstremal turizmning istiqbollarini o'rganish va tahlil qilishga asoslangan ilmiy tadqiqotlar o'tkazish zarur. Bu, sohaning rivojlanishiga yordam beruvchi yangi g'oyalarni va innovatsiyalarni keltirib chiqarishi mumkin.

O'zbekiston hayajonli va o'zgarishlar davrida turibdi. Mamlakatning turli sarguzashtlari haqida xabardorlikni oshirish va infratuzilma, xavfsizlik standartlarini yaxshilash bo'yicha davom etayotgan sa'y-harakatlar, O'zbekistonni hayajon va sarguzasht izlovchilar uchun eng mashhur manzilga aylantirish imkoniyatini yaratadi. O'zbekiston ekstremal turizm salohiyatini to'liq ishga solish uchun tayyor bo'lishi kerak.

Yuqorida keltirilgan takliflar asosida amalga oshirilgan chora-tadbirlar, mamlakatimizni ekstremal turizm sohasida raqobatbardosh va jozibador manzilga aylantiradi.

6. "Tourism Management" (2018) by David Weaver and Laura Lawton

7. Klaus va Maklan (2023). Bridging the Gap for Destination Extreme Sports

8. G'ulomxasanov E. Ruziyev B. Akramov S. Turizmda destinatsiya // Scientifics progress. – 2022. – T.3. –C. 143-150

9. Daniel F. Burton va Robin A. Ward (2014) "Adventure Tourism Management."

Websites:

- <https://www.researchgate.net>
- <http://www.akademia.edu>
- <https://en.wikipedia.org>
- <https://slideshare.net>
- <https://uzbekistan.travel/uz/o/>